

Jugendglas från Reijmyre

Östergötlands länsmuseum 2 maj – 5 september

Jugendstilen fick sitt genombrott i Sverige vid Allmänna Konst- och industriutställningen i Stockholm 1897, då glas av fransmännen Emile Gallé och E. B. Lévillé och amerikanen Louis Comfort Tiffany visades upp. De svenska glasbruken inspirerades av Gallés överfångsglas och började anställa konstnärer för att formge glas i den nya stilen.

Till den stora utställningen för modern dekorativ konst i Turin 1902 visade Reijmyre upp sina första jugendglas. Reijmyre hade inspireras av Gallés jugendglas, men då det nyare, mer exklusiva och ovanliga invälsade glaset – på franska *marqueterie de verre* – som Gallé hade lanserat så sent som 1898.

Tillverkningen av Reijmyres jugendglas påbörjades på hösten 1901 sedan bruket engagerat två kvinnor som formgivare – Betzy Ählström och Anna Boberg – som därmed blev Sveriges första glaskonstnärinnor. Reijmyre kom senare att engagera ytterligare två kvinnor – Ellen Meyer och Greta Welander – som formgivare för jugendglas. Reijmyres satsning på kvinnor som formgivare är anmärkningsvärd för sin tid och det skulle dröja innan det blev vanligt med kvinnliga formgivare vid svenska glasbruk.

Det var framför allt inför tre utställningar; Turin 1902, Stockholm 1909 och Malmö 1914, som stora satsningar gjordes. Mellan utställningarna upphörde tillverkningen av jugendglas nästan helt. Reijmyre Glasbruk var vid tiden en industri, som främst tillverkade hushålls- och bruksglas för hem och sjukvård, men också serviser i skärslipad kristall både för hemmamarknaden och för export. Tillverkningen av jugendglas vid Reijmyre pågick 1901 till 1918, och konstglasen numrerades vid denna tid efter en och samma nummerserie. Numreringen ger att totalt runt 650 jugendglas tillverkades.

Jugendglasen tillverkades efter förlagor ritade av de formgivare som bruket anlidade. Formgivarna var inte själva delaktiga i tillverkningen utan besökte bara bruket vid några enstaka tillfällen främst för att bekanta sig med tillverkningsmetoderna. I Reijmyrearkivet på läns museet finns idag ett knappt hundratal förlagor för jugendglas bevarade.

På Turinutställningen 1902 visades glas av Betzy Ählström, Anna Boberg och hennes make arkitekten Ferdinand Boberg. Nästa utställning var i Stockholm 1909 – Allmänna svenska utställningen för konsthantverk och konstindustri – som arrangerades av Svenska Slöjdföreningen. Där ställde Reijmyre ut glas av Alf Wallander, som var en av tidens mest kända formgivare och glas av gravören A E Boman, som tidigare arbetat med Kostas jugendglas.

Tillverkningen av jugendglas fortsatte även efter Stockholmsutställningen, men avbröts helt 1911 då Boman lämnade bruket. Tillverkningen kom åter att tas upp en tredje och sista gång och inför den stora Baltiska utställningen i Malmö 1914. På nyåret 1913 återanställdes Boman vid Reijmyre inför förberedelserna med utställningen, som arrangerades på initiativ av Malmö Industriförening. Till utställningen hade länderna runt Östersjön bjudits in att delta. Reijmyre engagerade återigen ett par kvinnlig formgivare; Ellen Meyer och Greta Wellander. På utställningen visades även glas av A E Boman och Alf Wallander.

Baltiska utställningen i Malmö 1914 blev Reijmyres sista satsning på jugendglas. Men det som främst satte sin prägel på produktionen under åren direkt efter Baltiska utställningen var den förändrade efterfrågan på glas som första världskriget medförde, då "dyrare artiklar fullständigt kom ur marknaden", som Reijmyres ledning själva har uttryckt det. Förvånande i sammanhanget är att Boman fortsatte att formge och tillverka överfångsglas under hela den tid som första världskriget pågick. Faktum är att han producerade merparten av Reijmyres överfångsglas under perioden 1915-18.

Utställningen kommer även att visas på Prins Eugens Waldemarsudde under perioden 26 september – 28 november.

Invigningstal av Elsebeth Welander, söndag 2 maj 2010

Varför gör man utställningar – det är inte enbart för att fägna ögat. Bakom ett utställningsarbete ligger mycket arbete av forskning och efterforskning. Jag tänker bland annat på Nationalmuseums stora utställning med svenskt jugendglas som öppnade 1980. I samband med den utställningen gjordes ett omfattande forskningsarbete och då avslöjades vem som dolde sig bakom signaturen Bähm – nämligen Betzy Ählström. För några år sedan då jag var chef på Röhsska museet köpte vi in en magnifik vas i höstens sprakande färger signerad Greta Welander 1914. Men vem var hon – för att få reda på detta vände jag mig till glasforskarna Maja Witting och Harald Eklund – och givetvis hittade de svaren (vasen har katalognummer 42 i utställningen).

Katalogen som ackompanjerar utställningen Jugendglas från Reijmyre innehåller forskningsresultat som samlats i en och samma volym. Vad som är särskilt intresseväckande att man här visar glasen tillsammans med förlagorna.

Också för glasbruken var utställningarna det skeende som fick dem att spänna bågen och göra nya tekniska landvinningar och hitta nya former. Reijmyre som haft en förnämlig produktion från starten 1810 – jag tänker bland annat på det eleganta bruksglaset, servisen till Karl XIII, det första pressglaset, Edvin Ollers, Monica Bratt – listan är lång. Men till Turinutställningen 1902 satsade Reijmyre på ett förnämligt konstglas som tidigare bara blåsts i liten skala i Sverige men nått uppmärksamhet i Nancy genom Gallés och Daums utsökta konstglas.

Vad som också är intressant med denna storartade satsning inför 1902 års utställning – man knöt kvinnliga konstnärer till sig. Kvinnorna var inte ovanliga inom glashantering, det skriver bland annat Gunnel Holmér om i sin avhandling. Men kvinnor var frambärare, de diskade, avsynade och packade. På Reijmyre välkomnade man dem även som formgivare.

Det finns många förnämliga glaspjäser i denna utställning som visar hur framstående Reijmyre glasbruk var för hundra år sedan. Men bruket har inte förlorat sin lyskraft hundra år senare – jag tänker givetvis på att kronprinsessan Victoria och herr Daniel Westling väljer sin glasbröllopservis från Reijmyre.

Glaskonst och konstglas – har ni tänkt på att glas är något vi alla har omkring oss. Låt oss göra en liten lustfylld glashistorisk vandring:

En gång var glaset en kostbar sällsamhet, idag är det ofta engångs. Skört, men också beständigt. Gårdagens användningsområden är olika morgondagens. Ett är gemensamt – materialet. Det är svårt att tänka sig ett liv utan glas. Frukostjuicen skulle kanske inte vara lika njutbar i en plastbägare, men det skulle ändå vara möjligt. Men hur skulle glödlamporna, TVn, kameranlinsen, fönsterrutorna, månrocketernas noskoner och amerikanska rymdskepp fungera utan glas – ja det är svårt att tänka sig ett liv utan!

Konsten att blanda glasmassa är i stort sett den samma idag som för flera tusen år sedan. Huvudingredienserna är sand, aska och kalk. Ca 1500 år före Kristus började mänskligheten tillverka glasföremål, tidigare hade glaset förekommit tillsammans med den keramiska framställningen i form av glasyrer. Ingen vet riktigt hur gammal konsten att smälta glas är, hur som, man har avlockat glasmassan dess helighet långt före att Moses nedtecknade de tio budorden. Materialet glas har fascinerat mänskligheten i årtusenden. Varför? Jag tror att det är på grund av att glasmassan i sitt varma tillstånd är plastisk och formbar, för att det är genomskinligt och men också opakt, för att den är klar som vatten men samtidigt färgrik som regnbågen, för att den är både stark och spröd. För varmt att nudda med handen, men ändå ofta gjort för hand. Vid rumstemperatur är glas egentligen en vätska med mycket hög viskositet.

Glas finns som ingrediens i många sagor och legender, ja till och med i Bibeln. I Johannes 4:6 står att läsa; Framför Guds tron syns och liksom ett glashav, likt kristall ... hämtat ur den passus där Johannes ser Guds tron i himmelen i en syn.

Sagornas hjälteprins skulle ofta klättra över ett halt - glashalt - berg av glas innan han vann prinsessans hand. Tur att han lyckades - annars hade hon hamnat på glasberget - men det är en annan historia! Eller den sanna prinsessan avslöjades för att hon, bara hon, kunde passa den lilla, lilla skon av glas... Snövit låg i en kista av glas.

Materialet glas har i årtusenden ansetts innehålla en magisk kraft - det är nog inte av en slump som sierskans spåkula är av glas. Ändå fram till 1700-talet trodde engelsmännen att folierade glaskulor - som jättestora julgranskulor utanför husen - kunde skrämja bort häxorna. Dessa glaskulor kallas än idag för "witchballs".

Hela orkestrar är gjorda av glas. Mozart bland annat har komponerat för glasharmonika.

På Rosenborgs slott i Köpenhamn finns en peruk av tunna, tunna glastrådar från 1700-talet. Under empiretid kunde man i Ryssland och i Frankrike köpa hela möblemang av glas. Kejsar Napoleons stoft vilar under ett täcke av vävda glastrådar. Drottning Viktoria av England hade en aftonklänning av spunnet glas. Viktorianska damer hade äggformade handkylare av glas för att undvika att deras rosenfingrar skulle bli svettiga i dansens virvlar.

Horatius skrev "även om glaset är ömtåligt så dricker jag långt hellre mitt vin ur en glasbägare än en av silver - jag vill låta mina ögon dricka också!" Plinius skrev - kejsaren beställde

guldfattade skarabéer av glas - de var mycket kostbarare än dem han beställde av ädelstenar och guld.

Det romerska glaset sändes på export över stora delar av den då kända världen. Ända bort till Kina vandrade dyrgriparna. En kinesisk poet skriver på 300-talet att det romerska glaset liknar en skir vårdag och han jämför glasets klarhet med vinterns is.

I den islamska världen kunde man tillverka glas av mycket hög kvalitet. Syrien hade en stor glasproduktion bland annat av moskélampor på tidig medeltid. Det berättas att Hagia Sophias tak var fullt av hängande oljelampor. Nedifrån lär det ha varit som att blicka upp i en stjärnhimmel fast inomhus. Hagia Sophias hängande lampor var lika omtalade som Babylons hängande trädgårdar.

Hur såg det ut i Europa måne. Medeltidens glascentra låg i närheten av de stora katedralbyggena som krävde gigantiska blyinfattade fönster av färgat glas. Apropå fönster, så var fönsterrutor så kostbara i Holland långt in på 1600-talet - så när man flyttade tog man helt sonika med sig både fönster och glasbågar. Passade inte rutorna in på det nya stället, ja, då blev man där man var!

Första viktiga glascentrat i Europa var Venedig vars Dodge i ett magnifikt scenario varje år förmäldes med Adriatiska havet. Galanta fyrverkerier, psalmer, kanonmuller - festligheten slutade alltid med att Dogen kastade en diamantring i böljorna till sin förmälda. Allt detta för att bekräfta vilken maktställning Venedig hade inom sjöfarten. En medeltida krönikör skrev - allt guld som marknadsförs i den kristna världen passerar venetianska handelsmäns händer.

Glasmakarna på Murano var välbetalda män, men de var livegna på grund av de kunskaper de besatt. En och annan lyckades fly och snart blomstrade en blygsam, men dock glashantering i Frankrike, Flandern, England, Tyskland, Holland osv. 1612 kom den första tryckta skrift där glasmakarens magi avslöjades av den florentinske glasspecialisten Antonio Neri.

1571 får den engelska glastraditionen vind i seglen. Då kommer ett gäng venetianska glasblåsare som mellanlandat några år i Antwerpen till London. Det var ont om ved till ugnarna i England, så redan tidigt 1600-tal började man elda med kol. Först fick man katastrofala problem - den svarta röken förenade sig med smältan. Som vanligt är problem för att lösas - man började blåsa svarta glasflaskor som på förnämligaste sätt skyddade innehållet för ljus. Dessa svarta flaskor gjorde att England i mer än 100 år blev den största flaskproducenten i hela Europa. All denna kommers för litet svart rök skull!

På 1600-talet var konsten att tillverka glas allmänt känd och glashyttor tändes litet var stans i Europa, också hos oss i Sverige. I och för sig har arkeologiska utgrävningar bland annat på Helgö och på Gotland visat att det smälts glas i Sverige redan på 600-talet efter Kristus, men deglarna var bara stora som knytnävar. I Sverige har vi från medeltiden och till idag haft ca 300 glashyttor. På 1500-talet grundades 7 glasbruk, på 1600-talet 15 st, på 1700-talet 16 st, på 1800-talet 90 st bland annat Reijmyre glasbruk och under 1900-talet hela 150 bruk och hyttor.

Jag inledde med att säga att just kring vår jord cirklar mängder av raketer med noskoner av glas. Amerikanerna har skickat upp rymdskepp som till största delen består av glas. Det har som uppgift att placera ett teleskop i en omlopps bana vars glasspegel skal kunna fånga ljus från solar 14 biljoner ljusår bort. Eftersom några vetenskapsmän anser att vårt universum skapades för ungefär 14 biljoner ljusår sedan kanske denna glasspegel visar en bild av skapelsen av de första stjärnorna. Så man kan verkligen säga att glaset famnar i nuet och evigheten

Med dessa ord ber jag att få förklara utställningen "Jugendglas från Reijmyre" invigd.

Elsebeth Welander-Berggren